

Министерства образования и науки Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Хор-Тайгинская средняя общеобразовательная школа
Сут-Хольского кожууна

Согласовано ЗД по ВВР
А.Ооржак Ооржак А.В./
«1» 09 2023 г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

от - Бүле педагогиказы:
ундезин това кижидиги
(наименование учебного курса, предмета, дисциплины, модуля)

ДЛЯ 10-11 КЛАССОВ

НА 2023/2024 УЧЕБНЫЙ ГОД

Хуурак Г.Б
(Ф.И.О. учителя-составителя программы,
I квалификационная категория)

2023г.

Тайылбыр бижик

Өөредилге талазы-биле күрүне политиказының бурунгаар хөгжүдөр сорулгазынга Россияның хамаатызының мөзү-шынарының кижизидилгези болгаш сайзыралы хамааржыр. Амгы үеде сүзүк болгаш мөзүшынар кижизидилгезин өөредилгениң федералдыг күрүне стандартының методологтук үндезини кылдыр тодараткан. Өөредилге-кижизидилге ажылынга сүзүк болгаш мөзү-шынар кижизидилгези мурнуку черни ээлеп, ол төрөөн дыл, онзагай культура, ооң байлаан хумагалаан хөй националдыг болгаш хөй культуралыг россияжи ниитилелди быжыктыарын негеп турар¹.

Бүгү чүве өг-бүледен эгелээр. Ада-иези, өгбелери ажы-төлдүң угу, дөзү болурундан аңгыда, уругларның мөзү-шынарын хевирлеп, оларның угаан-медерелин сайзырадып, сөс-домаан чечен-мерген, чедингир кылдыр өөредир болгай. Өг-бүлениң уруглар кижизидеринге, ажыл-агыйга өөредиринге, чуртталгага белеткээринге салдары улуг, харысалгалыг деп чүве кижини төрөлгөттөнниң сайзыралының эге чадазындан эгелээни билдингир. Ынчангаш өг-бүле – уруглар кижизидер эртемниң тыптып келгениниң эге үндезини болуп, сайзырап, чадалар аайы-биле ооң арга-дуржулгазы калбарып, нептереп эгелээн болгаш амгы үеде база-ла ол хүлээлгелерни күүседип турар.

Ажы-төл кижизидеринге, уругнуң кижизиг болурунга өг-бүлениң салдары улуг деп чүве билдингир. Аныяк өскөнниң угаан-медерелинниң база мага-бодунуң быжып сайзыраар үези 14 – 16 харлыында оларга өг-бүле, өгбелер, аныяк өг-бүле, ажы-төл азыраар дугайында билиглер эргежок чугулазын барымдаалааш, школаның 10-11 класстарынга “Өг-бүле педагогиказы” деп немелде өөредилгеге чорудар эртемни өөредирин сүмелеп турар.

Ооң кол **сорулгазы:** тыва улустуң үндезин культуразында өг-бүле кижизидилгези уругну кижини болур кылдыр ооң иштики сагыш-сеткилин, мөзү-бүдүжүн, аажы-чаңын сайзырадыр ыдыктыг сузуктерин, дуржулгазын, кол арга-методтарын, чепсектерин өөреникчилерге билиндирери болгаш оларны боттарын амыдыралында эң-не харысаалгалыг хамааты болуп өг-бүле тударынга белеткээри болур.

Бо кол сорулганы чедип алыры дараазында **чугула айтырыгларны** шийтпирлээринден хамааржыр:

1) өг-бүле педагогиказының дугайында, делегейниң чоннарының философтарының, шылгараңгай эртемденнериниң болгаш башкылырының өг-бүле дугайында салгалдарга арттырып каан өөредиглерин билип алырынче, оларны сайгарып билиринче уругларны угландыраары;

2) тыва өг-бүле, өгбелер, дөргүл-төрөл деп кымнарыл деп билиглерни амыдыралында медеререлдии-биле билип алырынга болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдарны, ёзулалдарны, ужурларны сагыырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары;

3) ие кижиниң, ада кижиниң үлегери болгаш ол үлегерге келир үеде ада, ие болурунга белеткээриниң, өгбүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказы-биле таныштыраары;

4) өөреникчилерни боттарының келир үези, эртем-сургуул, мергежил чедип алып, өг-бүле тудар талазы-биле боттарынга баш бурунгаар шилилгени кылып билир кылдыр белеткээри.

Салдынган сорулгаларны боттандылары нарын деп чүвени билип, кол билиглерни өөреникчилерге кысказы биле угаадып тургаш, ук эртемниң үндезиннерин хажытпазын, ооң үргүлчү өскерлип, сайзырап турарын, ооң шиитпирлеттинмээн айтырыгларының ам-даа барын кичээл бүрүзүнге тайылбырлап, чуртталгадан алган чижектерни аңаа барымдаа кылдыр ажыглап, ук эртем үениң агымында турар дээрзин көргүзерин башкыларга сүмеледивис.

Үениң байдалынга дүүштүр программаны боттандылары-биле мындыг таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула:

- өг-бүле педагогиказын өөренип тура, уругларны өг-бүле кижиниң сүзүү, амы-хуу чуртталганың үндезин ораны деп чүүлдерни кижизидерде болгаш сайзырадырда чоннуң өг-бүлеге хамаарышкан чаңчылдарынга, ёзулалдарынга, ужурларынга даяныры;

- делегейниң чоннарының, Россияның, Тываның мерген угаанныгларының, педагогтар, психологтар, социологтарының мөөңнеттинген арга-дуржулгазын чедимчелиг ажыглаары;

- кичээл болгаш кичээлден дашкаар өг-бүле педагогиказын өөредир талазы-биле кижизидилге ажылын чорудары-биле тускай шактарны, тодаргайлаарга, неделяда 1 шакты өөредилге черлериниң боттарының тодаратканы ёзугаар өөредилге планынче киирери;

- өг-бүле педагогиказын башкылаарының талазы-биле бацкыларның профессионал психологтук, педагогиктиг, методиктиг билиин бедидери болгаш тускай белеткээри;

- уругларны өг-бүлеге кижизидер болгаш оларга келир үеде өг-бүле тудуп чурттаарынга эге билиглерни чедирер талазы-биле ортумак өөредилге черлериниң, ада-иелерниң, тус черлерниң чагыргаларының болгаш хөйниитиниң киржилгезин чедип алыры.

Өг-бүле педагогиказын өөренип түңнелдеринге негелделер:

- бодун боду тодаргай өг-бүлениң, төрел-бөлүктүң, тускай чоннуң, күрүнениң төлептиг оглу (кызы), өгбүлеге хамаарышкан бурунгу өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарының салгакчызы мен деп миннип, сагып, салгап, тарадып, чорууру;

- тыва өг-бүле, ада-ие, өгбелер, дөргүл-төрөлге хамаарышкан кол билиглерни амыдыралында медеререлдии-биле билири болгаш оларга хамаарышкан чаңчылдарны, ёзулалдарны, ужурларны билири болгаш сагып чорууру;

- ада-иениң үлегери болгаш өг-бүлеге ажы-төл кижизидериниң кол утказын, аргаларын ажыглап билири: төрөөн дыл, аас-чогаал, өг-бүле, чоннуң байыралдары, национал оюннар, бойдус д.о.ө;

- боттарының келир үези, эртем-сургуул, мергежил чедип алып, өг-бүле тудар талазы-биле боттарынга баш бурунгаар шилилгени кылып билири, амыдыралдың нарын берге айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле белен болуру;

- ада болгаш ие кижиниң уруглар кижизидер талазы-биле харысалгазын хоойлу ёзугаар миннири;

- ада, ие кандыг болурун, чоннуң чаңчылдарында айытканы-биле сайгарып билири;

- кижизиг мөзү-бүдүштү хевирлээри-биле өг-бүлениң, төрел-бөлүктөр аразында харылзааларны шын тудуп билири, хүндүлел ёзулалдарын сагыыры, “Салгал ыяжын” тургузуп билири;

- кадык өг-бүлени тургузарының дугайында бодунга хамаарыштыр негелделерни кылып билири;

- ынакшылды камнап, аңаа шынчы болурун, база ынак эжи дээш чурттаарын миннири;

- өг ажылын кылып билири: аал-чуртту, оран-саваны арыг-силиг тудуп билири, мал, чер ажыл-агыйын болгаш амгы-байдалга дүүшкен сайгарлыкчы ажылды кылып болгаш сайзырадып билири, өг-бүлениң экономиказын шын планнаарының эге билиглерин амыдыралда ажыглап шыдаары.

- Өг-бүле дугайында билиглер делгем, хөй талалыг. Чаңгыс номга оларны долузу-биле чырыдары берге. Чамдык айтырыглар шак-үениң кызаазы-биле кирбээн болганда, бо немелде өөредилгеге ажыглаар номда кирген чүүлдерни башкы чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, аңаа чогуур немелделерни боттары кирип ажылдаар.

Шактарның чижек хуваалдазы
10-гу класска өөренир чүүлдер

<u>Дугаары</u>	<u>Өөренир темаларның аттары</u>	<u>Ниити шактар</u>	<u>Теориялык кезээ</u>	Өөреникчилерниң бот-ажыл шактары (практиктиг кичээлдер)
1	Кирилде кезээ. Өг-бүле педагогиказын өөренириниң амгы үеде чугулазы. Өг-бүле – дээди сүзүк.	2	1	1
2	Өг-бүле педагогиказының эртемде туружу, сайзыралы.	4	2	2
3	Тыва өг-бүле педагогиказы: укталган дөстери, кол билиглери	4	2	2
4	Өгбелер, ада-ие, ажы-төл, дөргүл-төрөл, ук-ызыгуур	6	2	4
5	Өг-бүлениң кижизидикчи салдары: ие киж, ада киж	6	2	4
6	Өг-бүлеге уруглар кижизидилгезиниң сүзүктери	6	2	4
7	Өг-бүле болгаш шажын-чүдүлге	6	2	4
	<u>Шуптузу</u>	34	13	21

11 ги класска өөренир чүүлдер

<u>№</u>	<u>Өөренир темаларның аттары</u>	<u>Ниити шактар</u>	<u>Башкының билиг бээр шактары</u>	Өөреникчилерниң ботажыл шактары
1	Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы	2	1	1
2	Амгы үениң өг-бүлези: байдалы, чөрүлдээлери болгаш шиитпирлээр айтырыглары	3	1	2
3	Назы-хар аайы-биле өг-бүлеге уругларны өстүрери, кижизидери	4	2	2
4	Кижизидилгениң психологтуг дөстери	3	1	2
5	Аныяк өскенниң амыдыралда туружу, келир үези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажыл-агый, мергежил айтырыглары	6	2	4
6	<u>Аныяк өскенни өг-бүле тударынга белеткээриниң айтырыглары</u>	6	2	4
7	<u>Өг-бүле кижизидилгезинге ажыглаар чүүлдер.</u>	4	1	3
8	<u>Өг-бүлениң байыр-дойлары</u>	4	2	2
9	<u>Түннел кичээл-үнелел</u>	2	-	2
	<u>Шупту</u>	34	12	22

Календарь-тематиктиг план

10 класс.

Неделяда -1 шак

Ниити -34 шак

№	Темазы	Шагы	Эрттирер хуну	
			план	факт
1	Кирилде кезээ. Өг-бүле педагогиказын өөренирининг амгы үеде чугулазы.	1		
2,3	Өг-бүле – дээди сүзүк	2		
3,4	Өг-бүле педагогиказының эртемде туружу, сайзыралы.	2		
5-7	Тыва өг-бүле педагогиказы: укталган дөстери	3		
8-10	Тыва өг-бүле педагогиказынын: кол билиглери	3		
11-16	Өгбелер, ада-ие, ажы-төл, дөргүл-төрөл, ук-ызыгуур	6		
17	Практиктиг кичээл	1		
18-20	Өг-бүлениң кижизидикчи салдары: ие кижжи	3		
21	Практиктиг кичээл.	1		
22,23	Өг-бүленин кижизидикчи салдары: ада кижжи	2		
24-26	Тыва өг-бүле педагогиказы: укталган дөстери	3		
27	Тыва өг-бүле педагогиказы: кол билиглери	1		
28	Толевилел камгалалы « Мээн өг-бүлөм»	1		
29,30	Өг-бүлөгө уруглар кижизидилгезининг сүзүктери	2		
31-34	Өг-бүле болгаш шажын-чүдүлгө	4		
		34		

Календарь-тематиктиг план

11 класс.

Неделяда -1 шак

Ниити -34 шак

№	Темазы	Шагы	Эрттирер хуну	
			план	факт
1	Өг-бүлениң эрге-хоойлу камгалалы	1		
2,3	Амгы үениң өг-бүлези: байдалы, чөрүлдээлери болгаш шиитпирлээр айтырыглары	2		
3	Психологтуг демнежилге кичээли	1		
4-6	Назы-хар аайы-биле өг-бүлеге уругларны өстүрери, кижизидери	3		
7,8	Чогаадыг «Келир уеже базиы»	2		
9-11	Кижизидилгениң психологтуг дөстери	3		
12	Дебат кичээл « Аас кежиктиг амыдырал деп чул?»	1		
13-18	Аныяк өскенниң амыдыралда туружу, келир үези: ынакшыл, харыысалга, эртем-сургуул, ажыл-агый, мергежил айтырыглары	6		
19	Кичээл чурумал «Келир уеде амыдыралым»	1		
20-22	<u>Аныяк өскенни өг-бүле тударынга белеткээриниң айтырыглары</u>	3		
22-23	Толевилел камгалалы	2		
24-27	<u>Өг-бүле кижизидилгезинге ажыглаар чүүлдер.</u>	4		
28-30	<u>Өг-бүлениң байыр-дойлары</u>	3		
31-33	Тыва өг-бүленин байыр -дою	2		
34	<u>Түңнел кичээл-үнелел</u>	1		
		34		

Ниити ажыглаар литератураның даңзызы

Тыва дылда

1. Будуп Б.К. Тыва үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Кызыл, 2016. -112 ар.
2. Багыт-оол Б. Бижип кагбаан хоойлувус (ажы-төл кижизидилгезинге угаадыг дамактар) // Шын, 1993, май 21, ар.3
3. Бичии назын – ниитилелдиң болгаш культураның онзагай болуушкуннары: Россия Федерациязынга бичии назынның Он чылынга тураскааткан эртем практиктиг конференция материалдары / Отв. ред. Г.Д.Сундуй, А.С.Шаалы. Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2018. – 112 ар. 1.
4. Геше Джампа Тинлей. Буддизм. Амыдыралга ажыктыг дөрт алыс шын. Кызыл: Тываның Ю.Күнзегеш аттыг ном үндүрер чери, 2008. 5. Геше Джампа Тинлей. Өг-бүлө дугайында сарыг шажынчы өөредиглер. Новосибирск, 2017. – 468 ар.
6. Дадар О. Ук-ызыгуур, уя, салгал; Адыг-түлүштер чыыжындан // Шын, 1993, февраль 6, ар. 4.
7. Донгак С. Ч. Тыва кижизидилгениң чаңчылдары. Уругну тыва чаңчылдарга кижизидериниң дугайында. Тыв. гуманист. болгаш соц.-экон. тускай шинчилелдер ин-ду. Кызыл ; Абакан : Журналист, 2018. – 44 ар.
8. Намзырай З.А. Тайбың угаадыг. Кызыл, 2006. – 56 ар.
9. Лесгафт П. Ф. Избранные педагогические сочинения /сост. И. Н. Решетень. — М., 1990.
10. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребёнка и его значение. // Послесл. Е. С. Буха, М. Педагогика 1991. 174 с.
11. Кенин-Лопсан М. Б. Тыва чаңчыл. Башкыларга, өөреникчилерге, адаиелерге. 2 кезектиг. - Кызыл: Билиг, 2010. – 358 ар.
12. Ким, Т.К. Семья как субъект взаимодействия со школой: учебное пособие / Т.К. Ким. - Москва : Прометей, 2013. - 166 с. - ISBN 978-5-7042-2460-0; [Электронный ресурс]. - URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=240541>
13. Күжүгет М.А. Бүрү болгаш мен. Кызыл 2020, ар. 274-279.
14. Күжүгет М.А. Өгбе чагыы – өндүр // Родовое ссобщество как гарант защиты детства: истоия современное состояние, перспективы: 24 октября 2015 г. Материалы республиканской научнопрактической конференции, посвященной 90-летию М.Б.Кенина-Лопсана. Кызыл: ИПО «Билиг» Института развития национальной школы. Кызыл 2015, ар. 47-50.
15. Иргит Б.У. Романнар, чечен чугаалар, тоолдар: Арзылаң Күдерек 1-ги ном. Кызыл: ИПО «Билиг» Института развития национальной школы. Кызыл 2015, ар. 8-253.